

ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΝ

Κατὰ τὰς παραδόσεις
τοῦ τακτικοῦ Καθηγητοῦ
τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου

ΙΩΑΝ. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Τ Ε Υ Χ Ο Σ Α '

Α Θ Η Ν Α Ι

1 9 6 8

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Ἡ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Ἡ φιλοσοφία εἶναι ἐπιστήμη ἀρχῶν

Ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν ἀρχῶν τῶν ὄντων. Ἀρχὴ εἶναι ἡ πρώτη αἰτία, ἀπὸ τὴν ὅποσαν προέρχεται κάτι, ἢ ἡ πρωταρχικὴ ἔννοια μὲ τὴν ὅποσαν νοεῖται κάτι. Ἡ ἀρχὴ δὲν παράγεται ἀπὸ κάτι ἄλλο, ἀλλὰ εἶναι ἀφ' ἑαυτῆς. Οἱ ἀρχές εἶναι τὰ πρῶτα στοιχεῖα τοῦ ὄντος. Ὅλα τὰ πράγματα ζητεῖ ἡ φιλοσοφία νὰ τὰ ἀναγάγῃ στὶς ἀρχές των. Δὲν ἐνδιαφέρεται νὰ γνῶρῃ τίς ἀπλές ἰδιότητες καὶ ποιότητες τῶν πραγμάτων, γιὰτὶ μὲ τὴν γνῶσιν αὐτὴν καταγίνονται οἱ εἰδικές ἐπιστῆμες. Γενικῶς διακρίνομε ἀρχές πραγματικές, ὄντολογικές, καὶ ἀρχές νοητικές, λογικές.

Πραγματικές ἀρχές ὀνομάζομε τὰ πρῶτα καὶ σταθερὰ αἰτία, τίς πρῶτες μεταφυσικὲς προϋποθέσεις τῶν ὄντων. Νοητικὲς ἐξ ἄλλου ἀρχές καλοῦμε τίς πρωταρχικὲς λογικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν κατανόησιν τῶν ὄντων. Γιὰ νὰ νοήσωμε κάτι, προαπαιτοῦνται πάντοτε ὀρισμένες λογικὲς προϋποθέσεις, ὀρισμένοι νοητικοὶ ὅροι, οἱ ὅποιοι εἶναι τὰ θεμέλια τῆς νοήσεως. Ὁ Πλάτων (427-347) ὠνόμασε ἀρχές τίς ἰδέες τῶν ὄντων, δηλαδή τὰ πρῶτα καὶ αἰώνια πρότυπα τῶν ὄντων, τοὺς πρωταρχικοὺς τύπους, σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους γίνονται καὶ νοοῦνται τὰ πάντα. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης (384-322 π.Χ.) λέγει ὅτι ἡ ἀρχὴ εἶναι τὸ ὄθεν ἢ ἐστὶν ἢ

γίγνεται ἢ γινώσκειται κάτι. Ὁ μεσαιωνικὸς φιλόσοφος ALBERTUS MAGNUS (1193-1280 μ.Χ.) ὀνομάζει ἀρχὴν ὅ,τι δὲν λαμβάνει τὸ εἶναι του ἀπὸ κάτι ἄλλο, ἀλλὰ ἀφ' ἑαυτοῦ του. Ἡ ἀρχὴ λοιπὸν δὲν ἀνάγεται σε κάτι ἄλλο, ἀλλὰ ἔχει τὴν αἰτίαν τοῦ εἶναι της μέσα της, ἐνῶ τὰ πράγματα ἀνάγονται σε ἀρχές. Τέλος ὁ Κάντ (1724-1804) ὀνομάζει ἀρχές τίς συνθετικὲς γνώσεις, ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἐννοίες καὶ διακρίνει μεταφυσικὲς καὶ νοητικὲς ἀρχές. Γενικῶς κατ' αὐτὸν ἡ πηγὴ τῶν ἀρχῶν εἶναι ὁ νοῦς. Γνώσεις ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἀρχές ὀνομάζει ὁ Κάντ ἐκεῖνες, ὅπου με ἐννοίες ἀνάγομε τὸ εἰδικὸ στὸ γενικὸ καὶ ἔτσι πὸ γνωρίζομε.

2. Αἰσθητὰ καὶ νοητὰ ὄντα

Τὰ πρῶτα λοιπὸν μεταφυσικὰ καὶ γνωστικὰ στοιχεῖα τῶν ὄντων ζητεῖ νὰ κατανοήσῃ ἡ φιλοσοφία. Καὶ γιὰ τοῦτο εἶναι ἐπιστήμη γενικὴ. Τὰ ὄντα ὅμως εἶναι πολλῶν εἰδῶν. Ὁ Πλάτων πρῶτος τὰ ἐχώρισε σὲ αἰσθητὰ καὶ νοητὰ, καὶ ὁ χωρισμὸς αὐτὸς παραμένει ὡς σήμερα βασικὸς. Αἰσθητὰ εἶναι ἐκεῖνα ποὺ ὑποπίπτουν σὲ αἰσθήσεις καὶ ἀποτελοῦν τὸν αἰσθητὸ κόσμον. Νοητὰ ὀνομάζονται ὅσα εἶναι συλληπτὰ μόνον με τὸν νοῦ, ὅπως π.χ. οἱ ἀριθμοί. Ἡ διαίρεση αὐτὴ τῶν ὄντων κατὰ Πλάτωνα στηρίζεται σὲ τίς δυὸ βασικὲς γνωστικὲς δυνάμεις τῆς ψυχῆς, τοῦ πνεύματος, δηλαδή στὴ δύναμη τοῦ αἰσθάνεσθαι καὶ στὴ δύναμη τοῦ νοεῖν. Με τὴ δύναμη τοῦ αἰσθάνεσθαι ἀντιλαμβανόμεθα τὰ ἄπτά, ἐκτατά,

ύλικὰ ἀντικείμενα. Μὲ τὴ δύναμη τοῦ νοεῖν συλλαμβάνομε τὰ μὴ ύλικά, τὰ νοητά, τὰ καθαρὰ ὄντα ἢ νοήματα. Ὅ,τι κατορθώνει ἢ μία δύναμη τῆς ψυχῆς, δὲν μπορεῖ νὰ τὸ κατορθώσῃ ἢ ἄλλη. Ἡ ἐνέργεια λοιπὸν τῆς μιᾶς εἶναι ἀπραγματοποίητη ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ὅ,τί συλλαμβάνει ὁ νοῦς, τοῦτο εἶναι ἀπρόσιτο στὴ δύναμη τοῦ αἰσθάνεσθαι καὶ ὁ,τι πάλι εἶναι συλληπτὸ μὲ τὴν αἴσθησι, τοῦτο εἶναι ἀπρόσιτο στὸ νοῦ.

3. Τὰ ψυχικὰ ὄντα

Ὁ χωρισμὸς αὐτὸς τῶν ὄντων, ἐν καὶ εἶναι βασικός, χρειάζεται νὰ συμπληρωθῇ ἢ μᾶλλον νὰ διαφοροποιηθῇ, γιὰτὶ δὲν ἔχομε μόνον ὄντα αἰσθητὰ καὶ ὄντα νοητά. Τὰ αἰσθητὰ ὄντα χαρακτηρίζονται ἔτσι, ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ τὰ αἰσθάνεται, τὰ συλλαμβάνει διὰ τῶν αἰσθήσεων, ἔχει γι' αὐτὰ αἰσθήματα. Ἀλλὰ ὅμως εἶναι τὰ αἰσθήματα καὶ ἄλλα τὰ αἰσθητὰ ὄντα. Τὰ πρῶτα εἶναι ὑποκειμενικά, καταστάσεις τῆς ψυχῆς, τὰ δεύτερα εἶναι ἀντικείμενικά, ύλικά, ἐκτατά, φυσικά. Τὰ αἰσθήματα εἶναι ἐσωτερικά, εἶναι συνειδητά, ἔχι ὡς ύλικὰ ἀντικείμενα, ἀλλὰ ὡς ὑποκειμενικά βιώματα, ὡς ἄμεσα δεδομένα τοῦ ψυχικοῦ κόσμου, τὰ ἐποῖα ὑποβαστάζουν τὰ ἀντικείμενα. Χωρὶς τὰ αἰσθήματα δὲν μᾶς εἶναι προσιτὰ τὰ λεγόμενα αἰσθητὰ, ἀπτά, φυσικά ἀντικείμενα. Ὅ,τι ἰσχύει γιὰ τὴ σχέση τῶν αἰσθημάτων καὶ αἰσθητῶν, τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴ σχέση νοητικῶν λειτουργιῶν καὶ νοητῶν ἀντικειμένων. Μὲ τὶς νοητικὰς λειτουργίας συλλαμβάνομε τὰ νοητά, π.χ. μὲ τὴ νοητικὴ λειτουργία ἐννο-

οἷμε τοὺς ἀριθμούς. * Ἄλλο πρῶγμα εἶναι λοιπὸν ἡ νοητικὴ λειτουργία καὶ ἄλλο τὸ νοητὸ ἀντικείμενο. * Ὡστε, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ νοητὰ, ἔχομε μιὰ τρίτη κατηγορία ὄντων, τὰ καθαρῶς ψυχικὰ, τὰ ὅποια δὲν εἶναι ἀντικείμενικὰ, ἀλλὰ ὑποκειμενικὰ. * Ὅ, τι λοιπὸν ἐνδιαφέρει ἐδῶ, εἶναι νὰ καταλάβωμε ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ νοητὰ ὄντα, ὑπάρχουν καὶ τὰ ψυχικὰ, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν χωριστὴν κατηγορία ὄντων. Συνήθως χαρακτηρίζομε τὰ ὄντα αὐτὰ ὡς ψυχικὰ φαινόμενα ἢ γεγονότα ἢ βιώματα. * Ὅλα τὰ ψυχικὰ γεγονότα εἶναι χρονικὰ ἀλλὰ ἄχωρα. Ἐπίσης εἶναι ἔμεσα δεδωμένα τοῦ ἐσωτερικοῦ μας εἶναι. Τέλος ὅλα τὰ ψυχικὰ γεγονότα ἀνάγονται στὴν ἐνότητα τοῦ συνειδέναι. Ἀρχὴ τῶν ψυχικῶν γεγονότων εἶναι τὸ συνειδέναι. Τὰ ψυχικὰ γεγονότα εἶναι τὰ αἰσθήματα, συναισθήματα, παραστάσεις, κρίσεις, βουλευτικὲς ἐνέργειες.

4. Τὸ ὑπερνοητό

Ἐχωρίσαμε ὡς τώρα τρία εἶδη ὄντων, τὰ αἰσθητὰ, τὰ ψυχικὰ καὶ τὰ νοητὰ. Ὑπάρχει ὅμως ἀκόμη κάτι, ποὺ εἶναι χωριστὸ ἀπὸ ὅλα αὐτὰ, ποὺ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καταταχθῇ σ' αὐτὰ. Ὁ Πλάτων στὴ Πολιτεία τοῦ ἐμιλεῖ γιὰ τὴν ἀνωτάτη ἰδέα, τὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ λέγει ὅτι αὐτὴ πρέπει νὰ νοηθῇ χωριστὰ ὀλωσδιόλου ἀπὸ τις ἄλλες ἰδέες, οἱ ὅποιες ἀποτελοῦν τὸν νοητὸ κόσμον. Ἡ ἰδέα αὐτὴ εἶναι ταυτόσημη μὲ τὴν ἐννοια τοῦ θεοῦ, καὶ ὁ Πλάτων τὴν ἐρίζει γενικῶς ὡς αἴτια τῆς οὐσίας

καὶ τῆς γνώσεως ἢ νοήσεως, δηλαδή αὐτὴ εἶναι ἡ αἰ-
 τέα καὶ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ νοεῖν. Ὡς αἰτέα ὅμως
 τῶν πάντων κεῖται ἐπέκεινα ὅλων τῶν ἄλλων εἰδῶν
 τοῦ εἶναι καὶ πρὸ παντός ἐπέκεινα τῆς οὐσίας καὶ
 τοῦ νοεῖν. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ ἰδέα αὐτὴ δὲν γίνεται
 ἀντικείμενον τῆς νοήσεως, ὅπως οἱ ἄλλες ἰδέες, γινα-
 τὶ κανεὶς χαρακτηρισμὸς δὲν ἀποδίδει πὸ εἶναι της.
 Ὅμως ὁ νοῦς ἄγεται σ' αὐτὴν κατὰ λογικὴν ἀναγκαιό-
 τητα. Ὁ θεὸς δὲν γίνεται ἀντικείμενο τοῦ νοῦ ὅπως
 ὅλα τ' ἄλλα. Γιὰ τοῦτο ἐρίζεται ὡς ἐπέκεινα τοῦ νοῦ,
 ὡς πέρα ἀπὸ τοῦ νοῦ μας. Ἐνῶ λοιπὸν ἀπὸ τὸ ἓνα μέ-
 ρος ὁ νοῦς ἄγεται κατὰ λογικὴν ἀναγκαιότητα εἰς τὴν ἔν-
 νοια τοῦ θεοῦ, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ οὐσία, τὸ εἶναι
 τοῦ θεοῦ, δὲν προσδιορίζεται μὲ τὰ κατηγορήματα τοῦ
 νοῦ μας, εἶναι πέρα ἀπ' αὐτά. Γιὰ τοῦτο χαρακτηρίζε-
 ται ὡς ἄρρητο. Τὰ κατηγορήματα, ποὺ ἀποδίδομε εἰς τὸν
 θεὸν, εἶναι λογικά, ἔστω καὶ εἰς τὸν ὑπερθετικὸν βῆμα,
 δηλαδή μὲ αὐτὰ ἐμεῖς περιορίζομε τὸ εἶναι τοῦ θεοῦ.
 Ὁ θεὸς εἶναι τὸ ἀκατάληπτον, τὸ ἀπερινόητον, τὸ ἀνεκ-
 φραστον. Ὅλα αὐτὰ δηλώνουν ὅτι ὁ θεός, τὸ εἶναι
 τοῦ θεοῦ, εἶναι ἐπέκεινα τοῦ νοῦ μας. Ἐνώπιόν του ὁ
 νοῦς μας σιωπᾷ, ὅπως λέγει ὁ Γρηγόριος ὁ Νύκσης, καὶ
 τὸν τιμῶμε μόνον μὲ τὴν σιωπὴν. Ὡστε ὑπάρχει καὶ μία
 ἄλλη σφαῖρα τοῦ εἶναι, ἡ ἀνωτάτη. Ἐπει μπόροῦμε τῶ-
 ρα νὰ χωρίσωμε ὅ,τι γενικῶς ὑπάρχει εἰς τέσσαρα εἴδη,
 εἰς αἰσθητὰ, τὰ ψυχικά, τὰ νοητὰ καὶ τὸ ὑπερ-
 νοητό.

5. Τὸ μὴ εἶναι

Τέλος μπορούμε νὰ συλλάβωμε καὶ τὴν ἔννοια τοῦ μὴ εἶναι. Τὸ μὴ εἶναι σημαίνει τὸ ἀντίθετο τοῦ εἶναι. Γιὰ νὰ σκεφθοῦμε τὸ μὴ εἶναι, προϋποθέτομε τὸ εἶναι. Ἐφ' ὅσον ὅμως σκεπτόμεθα τὸ μὴ εἶναι, ἐφ' ὅσον ἀποτελεῖ καὶ αὐτὸ ἔννοια τοῦ νοῦ μας, ἔχει καὶ αὐτὸ τὴ λογικὴ του θέση, δηλαδὴ ὁ λόγος περὶ τοῦ μὴ εἶναι ἔχει καὶ αὐτὸς τὴ δική του χωριστὴ σημασία καὶ ἔννοια. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ μὴ εἶναι δὲν ὑπάρχει ὀλιγώτερον ἀπὸ τὸ εἶναι. Ἐπιδήμοκριτος. Μὴ μᾶλλον τὸ ὄν ἢ τὸ μὴ ὄν εἶπεν ὁ Δημόκριτος. Τὸ Α δὲν ὑπάρχει περισσότερο ἀπὸ τὸ μὴ Α. Με τὴν κρίση μου λέγω ὅτι ὑπάρχει τὸ Α. Με μιὰ ἄλλη κρίση μου πάλι λέγω ὅτι δὲν ὑπάρχει τὸ Α. Καὶ τὸ μὴ -Α εἶναι κάτι ὀρισμένο ὅπως καὶ τὸ Α. Τὸ +I καὶ τὸ - I ἔχει στὰ μαθηματικὰ τὸ καθένα τὴν ἀξία του, τὴν τιμὴ του, τὸ νόημά του, δηλαδὴ ἰσχύει καὶ τὸ + I καὶ τὸ - I. Τὸ συμπέρασμα λοιπὸν εἶναι ὅτι καὶ τὸ μὴ εἶναι νοεῖται, καὶ συνεπῶς ἀνήκει καὶ αὐτὸ, στὸν νοητὸ κόσμο.

6. Ἡ ἔννοια τῆς ὄντολογικῆς ἀρχῆς. Βαλῆς

Γιὰ νὰ καταλάβωμε ὅμως καλύτερα τὴν ἔννοια τῆς ἀρχῆς, εἶναι ἀνάγκη νὰ λάβωμε ἕνα παράδειγμα ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας. Ἡ πρώτη φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων, ἡ Ἰωνικὴ, ἐζήτησε τὴν ἀρχὴ τῶν ὄντων. Ὡς τότε ἐκάλυπτε τὰ πάντα ὁ μῦθος, δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶχε δώσει μόνον μιὰ μυθικὴ ἐρμηνεῖα στὸν κόσμον.

Ἡ μυθική κοσμογονία ἀποτελοῦσε τὴν κοσμοθεωρία τῶν Ἑλλήνων. Τὴν μυθική αὐτὴν εἰκόνα τοῦ κόσμου τὴν εὐρίσκομε στὸν Ὅμηρο καὶ στὸν Ἡσίοδο. Πρῶτος δὲ Θαλῆς ὁ Μιλήσιος (640-540) π.Χ.) συνέλαβε τὴν ἔννοια τῆς μιᾶς ἀρχῆς τῶν ὄντων. Τὸ γεγονός ὅτι τὰ πάντα μεταβάλλονται, μεταπίπτουν ἀπὸ τὴν μιὰ κατάσταση εἰς τὴν ἄλλη, παραινῆσε τοὺς πρῶτους Ἰωνες φιλοσόφους νὰ ὑποθέσουν, ὅτι μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἐναλλαγὴ καὶ μεταμόρφωση πρέπει νὰ ὑπάρχη κάτι μόνιμο καὶ σταθερό, μὴ πρῶτη ὕλη, ἢ ὁποῖα διαρκῶς μεταπλάθεται δίχως ποτὲ νὰ χάνεται. Πέρα ἀπὸ τὶς ἄπειρες μορφές τῶν φαινομένων καὶ τῶν πραγμάτων, εἶπεν ὁ Θαλῆς, πρέπει νὰ ὑπάρχη τὸ ἓνα καὶ σταθερό, αἰώνιο στοιχεῖο, τὸ ὁποῖον νὰ εἶναι ἡ κοινή, ἐνιαία ἀρχὴ τῶν πάντων. Ἔτσι ἔχομε τώρα τὰ πολλὰ, ἄπειρα πράγματα ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, τὰ συγκεκριμένα, τὰ αἰδειακά, καὶ τὸ ἀφηρημένο, τὸ γενικό. Ὡς πρώτη ἀρχή, ὡς πρώτη ὕλη τῶν ὄντων ὁ Θαλῆς ἔθεσε τὸ ὕδωρ, τὸ ὁποῖον ταυτοχρόνως τὸ ἐθεώρησε ὡς ἔμφυχον. Ἡ ἀρχὴ λοιπὸν τοῦ Θαλῆ εἶναι ὕλοζωϊκή.

Δεν ἔχει σημασία ὅτι ἡ μεταφυσική αὐτὴ ἀρχὴ τοῦ Θαλῆ δὲν ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὰ πράγματα, ὅτι δηλαδὴ τὸ ὕδωρ δεν εἶναι πράγματι ἡ μοναδικὴ ἀρχή, τὸ μοναδικὸ στοιχεῖο ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀποτελοῦνται τὰ πράγματα. Τὸ σπουδαῖο εἶναι ἐδῶ ὅτι ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου συλλαμβάνει μετὰ βία τὸ ὕδωρ τὴν ἔννοια τῆς ἀρχῆς, ὅτι ὁ νοῦς πρῶτη φορὰ ἀφαιρεῖ τὸν μυθικὸν κέπλο ἀπὸ τὰ πράγματα καὶ τὰ ἀνάγει εἰς μιὰ πρώτη αἰτία.

ὅποια ἐνυπάρχει σ' αὐτὰ τὰ ἴδια. Τὸ ὕδωρ νοεῖται ὡς τὸ μόνιμο καὶ αἰώνιο ὑπόβαθρο, ὑποκείμενο τῶν ὄντων. Ὁ κόσμος τώρα γίνεται πράγματι ἓνα, δηλαδή προσλαμβάνει ἐνότητα ὄντολογική. Ἔτσι ὁ Θαλῆς ἀνοίξει τὸ δρόμο τῆς ὄντολογίας, τὸν ἔποϊον θὰ συνεχίσουν ἔπειτα οἱ δύο ἄλλοι Μιλήσιοι φιλόσοφοι, ὁ Ἀναξίμανης (585-528/5 π.Χ.) καὶ ὁ Ἀναξίμανδρος (610-574 π.Χ.) καθὼς καὶ ὅλη ἡ Προσωκρατική φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων. Μὲ τὸ παράδειγμα αὐτὸ ἀποσαφηνίζεται ἡ ἐννοια τῆς μεταφυσικῆς, ὄντολογικῆς ἀρχῆς.

7. Ἡ ἐννοια τῆς λογικῆς ἀρχῆς

Μὲ τὸ ἴδιο ὅμως παράδειγμα εἶναι δυνατόν νὰ ἀποσαφηνίσωμε καὶ τὴν ἐννοια τῆς λογικῆς ἀρχῆς καὶ ἔτσι νὰ καταλάβωμε συγχρόνως τί εἶναι ἀρχὴ ὄντολογική καὶ τί εἶναι ἀρχὴ λογική. Τὸ ὕδωρ ὡς ἀρχὴ τῶν ὄντων, ὅπως τὸ θέτει ὁ Θαλῆς, ὡς ὑπόβαθρο, ὑποκείμενο τῶν ὄντων, εἶναι ἐνιαῖο, δηλαδή ἔχει πρὸς τὸν ἑαυτὸν του τὴν σχέση τῆς ταυτότητος, εἶναι παντοῦ καὶ πάντοτε τὸ ἴδιο, μόνον ὡς πρὸς τὶς αἰσθητὲς μορφές του διαφέρει. Ὅταν ὅμως λέμε ὅτι ἓνα πρᾶγμα εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸν ἑαυτὸν του, τὸ κρίνομε, καὶ ἡ κρίση μας αὐτὴ στηρίζεται στὴν λογικὴ ἀρχὴ τῆς ταυτότητος. Τὴν ἀρχὴ, τὴν ἐννοια τῆς ταυτότητος τὴν συλλαμβάνομε ὅταν συγκρίνωμε ἓνα πρᾶγμα μὲ τὸν ἑαυτὸν του. Ἔτσι ὁ ἀριθμὸς I εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸν ἑαυτὸν του, δὲν εἶναι ἄλλος. Τὸ ἴδιο ὁ κάθε ἄνθρωπος ἀναγνωρίζει τὸν ἑαυτὸν του ὡς τὸν αὐτὸν, ὡς

τὸν ἴδιον καὶ ὄχι ἄλλον. Με τὴν αὐτοσυνειδησία βε-
 βαιώνεται, ὁ καθένας γιὰ τὴν ταυτότητά του. Πάντοτε
 ὅμως μέσα στὴν ταυτότητα ὑπάρχει συγκριτικὴ σχέση
 τοῦ αὐτοῦ, πράγματος, μὲ τὸν ἑαυτό του. Δὲν μπορῶ
 νὰ εἰπῶ ὅτι ἓνα πράγμα εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸν ἑαυ-
 τό του, ἂν δὲν τὸ σκεφθῶ τούλάχιστον δυὸ φορές, δη-
 λαδὴ ἂν δὲν τὸ συγκρίνω. Ὅλα μέσα μου ἀλλάζουν,
 μένει ὅμως πάντοτε ἡ προσωπικὴ μου ταυτότητα. Ὅλα
 τὰ πράγματα μεταβάλλονται, μεταπίπτουν ἀπὸ τὴν μιὰ
 κατάσταση στὴν ἄλλη, λέγει ὁ Θαλῆς, μένει ὅμως
 κατὰ βάθος πάντοτε ἀμετάβλητη καὶ ἀφθαρτὴ ἡ πρώτη
 ὕλη, τὸ ὕδωρ. Τὸ ὕδωρ λοιπὸν ὡς ἀρχὴ τῶν ὄντων ἔχει
 τὴν σχέση τῆς ταυτότητος με τὸν ἑαυτό του, εἶναι δη-
 λαδὴ πάντοτε τὸ ἴδιο. Γιὰ νὰ νοήσωμε ὅμως αὐτὴν τὴν
 ταυτότητα τοῦ ὕδατος, στηριζόμεθα στὴν λογικὴ ἀρχή,
 στὴν ἔννοια τῆς ταυτότητος, ἡ ὁποία προσδιορίζει ὡς
 λογικὴ ἀρχὴ τὴ νόησή μας. Ἐπίσης, γιὰ νὰ νοήσω τὴν
 ἐνότητα τοῦ ὕδατος τοῦ Θαλῆ, στηρίζομαι στὴν λογικὴ
 ἀρχὴ τῆς ἐνότητος, ἡ ὁποία προσδιορίζει τὴ νόησή μου.
 Ἡ ἔννοια ὅμως τῆς ἐνότητος καὶ ἡ ἔννοια τῆς ταυτότη-
 τος εἶναι ἔννοιες λογικῶς ἀμοιβαῖες, δηλαδὴ ἡ μία
 δὲν νοεῖται χωρὶς τὴν ἄλλη. Ὅ,τι ἔχει ταυτότητα, ἔ-
 χει συγχρόνως καὶ ἐνότητα καὶ ὅ,τι ἔχει ἐνότητα, ἔ-
 χει καὶ ταυτότητα. Ὅμως τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἡ
 μία ἔννοια ἀνάγεται στὴν ἄλλη. Λογικῶς ἄλλο εἶναι ἡ
 ταυτότης καὶ ἄλλο ἡ ἐνότης. Ὅταν λοιπὸν δρῶμε

τὴν φιλοσοφία ὡς ἐπιστήμη τῶν ἀρχῶν τῶν ὄντων, ἐννοοῦμε ὅτι ἡ φιλοσοφία ἀναζητεῖ τὸ σύνολον τῶν λογικῶν καὶ τῶν μεταφυσικῶν ἀρχῶν τῶν ὄντων. Γιὰ τοῦτο ἡ φιλοσοφία εἶναι γενικὴ ἐπιστήμη.

8. Φιλοσοφία καὶ φιλοσοφεῖν

Ἀρχικῶς εἰς Ἕλληνας μὲ τοὺς ὄρους φιλοσοφία καὶ φιλοσοφεῖν ἐχαρακτήρισαν τὴν τάση πρὸς τὴν καθαρὰ θεωρητικὴ γνῶση, καὶ ἔτσι ἐχώρισαν τὴν

πρακτικὴν, βιωτικὴν γνῶση ἀπὸ τὴν καθαρὰ θεωρία.

Ἡ καθαρὰ θεωρία ζητεῖ μόνον τὴν ἀλήθεια, τὴν θῶα τῆς ἀληθείας, καὶ δὲν τὴν ζητεῖ γιὰ σκοποὺς πρακτικοὺς. Οἱ Ἕλληνας πρῶτοι ἐζήτησαν τὴν γνῶσι ἐνεκα τῆς γνώσεως, δηλαδή. ἔκαμαν σκοπὸ τῆς ζωῆς τὴν ἀναζήτησι τῆς ἀληθείας. Ὡς τότε οἱ ἄνθρωποι εἶχαν γνώσεις πρακτικὰς καὶ μάλιστα πολλές, ἀλλὰ δὲν εἶχαν κατορθώσει νὰ ἀποδεσμεύσουν τὴν γνῶση ἀπὸ τὴν πρακτικὴν χρησιμότητα. Ὁ Ἡρόδοτος (480-425 π.Χ.) ἀφηγεῖται ὅτι, ὅταν ὁ Σόλων ἦταν φιλοξενούμενος τοῦ Κροίσου, τοῦ τελευταίου βασιλέως τῶν Λυδῶν, ὁ Κροῖσος τὸν προσεφώνησε μετὰ τὰ ἐξῆς λόγια. "Εἶνε Ἰθηναῖε παρ' ἡμέας γὰρ περὶ σε ὁ λόγος ἀπῖνται πολλὰ καὶ σοφίας εἵνεκεν τῆς σῆς καὶ πλάνης, ὡς φιλοσοφῶν γῆν πολλὴν θεωρίας εἵνεκεν ἐπελήλυθας" (I, 30), Ταξιδεύει λοιπὸν ὁ Σόλων μετὰ τὸν ἀντικειμενικὸν σκοπὸν νὰ μάθῃ, νὰ γνωρίσῃ. Ζητεῖ τὴν γνῶση γιὰ τὴ γνῶση. Ὁ Περικλῆς, ὅπως ἀφηγεῖται ὁ Θουκυδίδης (455-399 ἢ 396 π.Χ.), δὲν

ὁμιλῇ γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῶν Ἀθηνῶν, λέγει :

II

"φιλοκαλοῦμεν μετ'εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας", δηλαδή ἀγαπᾶμε τὴν ὁμορφιά με ἄπλότητα καὶ ἀγαπᾶμε τὴ γνῶση δίχως μαλακίτητα. Ἡ ἀγάπη λοιπὸν πρὸς τὴ γνῶση ὡς γνῶση εἶναι ἰδιαίτερος, χωριστὸ χαρακτηριστικὸ τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων. Ἡ γνῶση τώρα γίνεται ἀύθυπαρητη ἀξία τῆς ζωῆς, γίνεται αὐταξία, δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ καμμιά πρακτικὴ σκοπιμότητα. Ὁ φιλόσοφος παρουσιάζεται τώρα μέσα στὴ ζωὴ ὡς ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος. Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ὠνόμασε πρῶτος τὸν ἑαυτὸ του φιλόσοφο, φαίνεται νὰ εἶναι ὁ Πυθαγόρας (582-496 π.Χ.), ὅπως μᾶς παραδίδει ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος (ἔζησε κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα π.Χ.) , ὁ ὁποῖος προσθέτει, ὅτι τὴν πληροφορίαν αὐτὴν τὴν ἐναφέρει ὁ μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος Ἡρακλείδης ὁ Πεντικός. Σημειῶν ἔχει ἐδῶ ὁ λόγος, ποὺ ἐνάγκασε τὸν Πυθαγόρα νὰ ὀνομάσῃ τὸν ἑαυτὸ του φιλόσοφο. Ὁ Διογένης προσθέτει ὅτι κανεὶς ἄνθρωπος δὲν εἶναι σοφὸς παρὰ μόνον ὁ Θεός, φιλόσοφος δὲ εἶναι " ὁ σφίαν ἀσπαζόμενος " (Διογ. Λαερ. Προβμίον Ι2, VIII).

Οἱ ὅροι ὅμως φιλοσοφία, φιλοσοφεῖν καὶ φιλόσοφος ἀποκτοῦν τὴν κλασσικὴ τους σημασίαν στὸν Πλάτωνα. Ἡ φιλοσοφία ἐδῶ ὀρίζεται ὡς ἡ ἐπιστήμη τοῦ ὄντως ὄντος. Ὁ φιλόσοφος ἢ διαλεκτικὸς εἶναι τώρα ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἐννοήσῃ τὰ ὄντως ὄντα, τὶς ἰδέες. Τὸν φιλόσοφο ὁ Πλάτων τὸν τρεπο-

θε τεῖ μεταξὺ τοῦ ἀμαθοῦς καὶ τοῦ σοφοῦ. Σοφὸς εἶναι μόνον ὁ θεός. Ὁ ἄνθρωπος ἐκ ἄλλου εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ μόνον φιλόσοφος.

9. Εἶναι καὶ γίνεσθαι

Ὅπως εἶπαμε πρὶν, ὁ Πλάτων ἐχώρισε πρῶτος κατὰ τρόπον ριζικὸν τὸν κόσμον τοῦ γίνεσθαι ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ εἶναι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς πρῶτος ὠμίλησε γιὰ τὴν σχέσηην, τὴν μέθεξιν τῶν δύο κόσμων. Τὸ εἶναι τίθει - ται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὡς τὸ αἰώνιον ἀντικείμενον τοῦ νοῦ. Τὸ γίνεσθαι χαρακτηρίζεται ὡς μὴ εἶναι. Τὸ μὴ εἶναι ὅμως, ὅπως τὸ ἐννοεῖ ὁ Πλάτων, δὲν εἶναι ἡ ἀπόλυτη ἀντίθεσις τοῦ εἶναι, ἡ ἀπόλυτη ἄρνησις τοῦ εἶναι, ἀλλὰ τὸ γίνεσθαι, τὸ ὁποῖον ἐπιτρέπει τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον. Τὸ γίνεσθαι κατὰ Πλάτωνα εἶναι ἐκείνη ἡ μορφή τοῦ μὴ εἶναι, ποὺ τείνει νὰ γίνῃ εἶναι, νὰ συμμετάσχη εἰς τὸ εἶναι. Ἡ ἄγνοια εἶναι μὴ εἶναι, ἀλλὰ ἡ ἄγνοια εἶναι μεγαλύτερη καὶ μικρότερη. Ἐπίσης ἡ ἀμορφία εἶναι μὴ εἶναι, ἀλλὰ καὶ αὕτη εἶναι μεγαλύτερη καὶ μικρότερη. Τὸ ἀμορφὸν εἶναι δυνατόν νὰ προσλάβῃ μορφήν. Τὸ μάρμαρον π.χ. ἔχει ἀπὸ φυσικοῦ του κάποια μορφή, δὲν εἶναι παντελῶς ἀμορφο. Μὲ τὴν τέχνην τοῦ ἔμως ὁ γλύπτῃς εἶναι δυνατόν νὰ τοῦ προσδώσῃ καλλιτεχνικὴν μορφήν. Αὐτὴν τὴν κίνησιν ἀπὸ τὸ μὴ εἶναι εἰς τὸ εἶναι, ἀπὸ τὴν ἀμορφίαν εἰς τὴν μορφήν, ὁ Πλάτων τὴν ὀνομάζει γίνεσθαι ἢ γέ- γεσιν εἰς οὐσίαν ἢ ποιήσιν, ἢ κίνησιν ἀπὸ τὸ μὴ

εἶναι στὸ εἶναι. Ἡ ἐννοία τοῦ μὴ εἶναι ἔχει τρεῖς σημασίες. Τὸ μὴ εἶναι ἢμπορεῖ νὰ σημαίνει ὅτι κάτι δὲν εἶναι ἔτσι, ἀλλὰ ἄλλοιῶς, δηλαδή δὲν ἔχει αὐτὸ τὸ εἶναι, ἀλλὰ ἄλλο εἶναι, π.χ. ἡ δικαιοσύνη δὲν εἶναι τρίγωνο. Τὸ μὴ εἶναι δεύτερον ἢμπορεῖ νὰ σημαίνει γενικῶς τὴν ἄρνηση πράγματός τινος, π.χ. ὅταν λέγω ὅτι οἱ κένταυροι δὲν ὑπάρχουν, ἄρνοῦμαι τὸ εἶναι τῶν κενταύρων. Τέλος τὸ μὴ εἶναι ἢμπορεῖ νὰ σημαίνει τὸ γίνεσθαι, ὅπως τὸ ἐννοεῖ ὁ Πλάτων: "Ὅταν π.χ. ἔχω μιὰ ἀληθινὴ κρίση, δηλώνω μὲ αὐτήν, θέτω τὸ εἶναι ἐνὸς πράγματος. Εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχω γιὰ τὸ ἴδιο πρᾶγμα περισσότερες κρίσεις μὴ ἀληθινές, ἐσφαλμένες. Οἱ ἐσφαλμένες ὅμως αὐτές κρίσεις δὲν ἀπέχουν λογικῶς ἐξ ἴσου ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ κρίση, ἄλλη εἶναι πλησιέστερα καὶ ἄλλη μακρύτερα ἀπ' αὐτήν.

Μὲ ἄλλα λόγια, μέσα στὴ σφαῖρα τοῦ ἀνκληθοῦς ὑπάρχουν βαθμοί, ὑπάρχει τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον. Τὴν σφαῖρα αὐτὴν τοῦ μᾶλλον καὶ τοῦ ἥττον ὁ Πλάτων τὴν ὀνομάζει γίνεσθαι ἢ μὴ εἶναι. Μὲ τὴν γνώση τοῦ κόσμου, ὅπου ὑπάρχει τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον, τὸ σχετικόν, καταγίνονται οἱ ἐμπειρικὲς ἐπιστῆμες, ἐνῶ μὲ τὴν γνώση τοῦ κόσμου, ὅπου ὑπάρχει τὸ εἶναι, τὸ ὄντως ὄν, καταγίνεται ἡ φιλοσοφία. Ὁ Πλάτων ^{δὲν} ἄρνεῖται τὴν ἐμπειρικὴ γνώση, ἀλλὰ περιορίζει μόνον τὸ κῆρος τῆς στὰ σχετικά τῆς ὄρια. Ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφίας εἶναι μόνον ἡ οὐσία, ὁ κόσμος τῶν αἰώνων ἰδεῶν. Οἱ ἰδέες νοοῦνται ὡς χωριστὰ ὄντα ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ πράγματα. Εἶναι τὰ ἀρχέτυπα, τὰ

παραδείγματα τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων. Τὰ αἰσθητὰ πρά-
 γματα εἶναι μόνον εἰκόνας τῶν ἰδεῶν, φαινόμενα, μι-
 μήσεις, καὶ ὑπάρχουν, εἶναι ἐπειδὴ μετέχουν τῶν αἰω-
 νίων ἰδεῶν. Οἱ ἰδέες εἶναι ἀμετάβλητες, ἀφθαρτες, μὴ
 αἰσθητές, νοητές, εἶναι νοούμενα. *Τὰς δ' αὖ. ἰδέας
 νοεῖσθαι μὲν, ὁρᾶσθαι δ' οὐ* (Πολιτεία VI, 507 B).
 Γιὰ νὰ ὁρίσωμεν ὅμως ἐννοιολογικῶς κάτι καὶ νὰ
 τὸ κατανοήσωμε, στηριζόμεθα σὲ ὠρισμένες ἰδέες. *Ο-
 λες οἱ ἰδέες ὑποτάσσονται λογικῶς στὴν ἀνωτάτη ἰ-
 δέα, τὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ *οὐ
 ἔνεκα* ὅλων τῶν ἰδεῶν, τὴν ἔσχατη αἰτία τοῦ εἶναι
 καὶ τοῦ νοεῖν. Ἐδῶ ἀποκορυφώνεται ἡ Πλατωνικὴ
 φιλοσοφία. Τὸ τέρμα δηλαδὴ τῆς Πλατωνικῆς φιλοσο-
 φίας εἶναι ἡ ἐννοια τοῦ Θεοῦ. Ὁ Πλάτων λοιπὸν
 εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἀνέδειξε τῇ φιλοσοφίᾳ ὡς
 ἐπιστήμη τῶν ἀρχῶν τοῦ εἶναι. *Ὅσες μεταμορφώσεις
 καὶ ἂν ἔδοκίμασε ἡ φιλοσοφία κατὰ τὴν ἱστορικὴ της
 πορεία, ὅσες τροπὲς κι' ἂν ὑπέστη μέσα στὰ διάφορα
 συστήματα καὶ ὅσες παραποιήσεις καὶ ἂν ἔπαθε, ἐκρά-
 τησε πάντοτε τὸν βασικὸν αὐτὸν χαρακτῆρα*. Παραμένει
 ὡς ἡ γενικὴ ἐπιστήμη τῶν ἀρχῶν τοῦ εἶναι.

ΙΟ. Ἡ ἐννοια καὶ ὁ ὅρος τῆς μεταφυσικῆς

Ἦδη ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος, μετέβαλε
 ἄρδην τὴν ἐννοια τοῦ εἶναι. Ἐνῶ κατὰ τὸν Πλάτωνα
 οὐσία εἶναι ἡ ἰδέα, ἡ νοητὴ ἀρχὴ τῶν αἰσθητῶν,
 κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη οὐσία εἶναι τὸ συγκεκριμέ-

νο, τὸ εἰδικό, τὸ τόδε τι, τὸ ὠρισμένο. Ἡ ἐπιστήμη, ἡ ὁποία καταγίνεται μετὰ τὸ εἶναι, τὴν οὐσία, ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη πρώτη φιλοσοφία ἢ θεολογική. Ἡ πρώτη φιλοσοφία ὀνομάζεται καὶ θεολογική, γιατί "δεν ὑπάρχει ἀμφιβολία", λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, "ὅτι τὸ θεῖον, ἂν ὑπάρχη κάπου, πρέπει νὰ ὑπάρχη σ' αὐτὴν τὴν οὐσία" (1026, α. 19-21).

Ὁ, τι ὁ Ἀριστοτέλης ὠνόμασε πρώτη φιλοσοφία, ὠνομάσθηκε ἀργότερα ἀπὸ ἓνα τυχαῖο γεγονός μεταφυσική. Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι τὸ ἑξῆς. Ὁ Ἀνδρόνικος ὁ Ρόδιος, ὁ ὁποῖος γύρω στὰ 70 π.Χ. διετέλεσε σχολάρχης τοῦ Περιπάτου, τῆς Ἀριστοτελικῆς Σχολῆς, συνέλεξε, ἐπεξεργάσθη κριτικῶς, κατέταξε καὶ ἐξέδωκε τὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλη. Εἶναι ἡ ἐποχή, ὅπου τὸ κύριο ἔργο τῶν φιλοσόφων τῆς Ἀριστοτελικῆς Σχολῆς εἶναι ἡ ἐρμηνεία τῶν ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους. Κατὰ τὴν κατάταξη λοιπὸν τῶν Ἀριστοτελικῶν ἔργων ὁ Ἀνδρόνικος κατέταξε τὴν "πρῶτη φιλοσοφία" μετὰ τὰ φυσικά, δηλαδή ἔπειτα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλους, ποὺ φέρει τὸν τίτλο "τὰ φυσικά". Πρῶτοι οἱ Νεοπλατωνικοὶ μεθερμήνευσαν τὸν ὄρο αὐτὸν "τὰ μετὰ τὰ φυσικά" καὶ μετέβαλαν τὸ νόημά του. Ἐνῶ δηλαδή ὁ ὄρος ἐσήμαινε ἀπλῶς τὴ θέση τῆς πρώτης φιλοσοφίας στὴ σειρά τῶν ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους, τώρα σημαίνει τὴν ἐπιστήμη, ἡ ὁποία καταγίνεται μετὰ τὰ ὑπεραισθητά, τὰ νοητά, ἢ, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἐρένιος, μαθητῆς τοῦ Ἰδρυτοῦ τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ Ἀμμωνίου Σακκά, ἡ ἐπιστήμη τῆς οὐσίας.

*μετὰ τὰ φυσικὰ λέγονται ἄπερ φύσεως ὑπερῆται". Ἡ τυχαία αὐτῆ ὀνομασία συνέπεσε νὰ συμβολίζῃ κάπως καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς πρώτης φιλοσοφίας, γιὰ τὴν ἢ "πρώτη φιλοσοφία" ἐξετάζει τὸ εἶναι καὶ τίς ἀρχές του, εἶναι ὀντολογία.

II. Ἡ πρώτη φιλοσοφία κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη

Ἰδοὺ πῶς ὀρίζει ὁ Ἀριστοτέλης "τὸ ἔργο τῆς πρώτης φιλοσοφίας". Θὰ μπορούσε νὰ γεννηθῆ σὲ κανέναν ἢ ἀπορία τί ἀπὸ τὰ δύο : καταγίνεται ἡ πρώτη φιλοσοφία μὲ τὸ καθόλου (δηλαδὴ τὸ γενικώτατο εἶναι) ἢ μὲ ἓνα ὀρισμένο γένος καὶ μια ὀρισμένη κατηγορία ἀντικειμένων. Γιατὶ οὔτε καὶ σ' αὐτά τα μαθηματικὰ δὲν ὑπάρχει ἓνας καὶ ὁ αὐτὸς τρόπος, ἀλλὰ ἡ γεωμετρία καὶ ἡ ἀστρονομία καταγίνονται μὲ ὀρισμένη κατηγορία φαινομένων, ἐνῶ τα γενικὰ μαθηματικὰ εἶναι κοινὰ σὲ ὅλους τοὺς κλάδους. Ἄν λοιπὸν δὲν ὑπάρχη καμμία ἄλλη οὐσία ἐκτὸς ἀπὸ ὅσες φύσει ὑπάρχουν, τότε ἡ φυσικὴ θὰ ἦταν ἡ πρώτη ἐπιστήμη. Ἄν ὅμως ὑπάρχη οὐσία ἀκίνητη, τότε αὐτὴ προηγεῖται καὶ συνεπῶς εἶναι καὶ ἡ φιλοσοφία πρώτη, καὶ ἐπειδὴ εἶναι πρώτη, εἶναι καὶ γενικὴ, καὶ ἔργο της εἶναι νὰ θεωρήσῃ τὸ εἶναι ὡς εἶναι καὶ νὰ εἴπῃ τί εἶναι τοῦτο καὶ τί εἶναι οἱ προσδιορισμοὶ ποὺ τοῦ ἀνήκουν" (1026, α 24-32).

Ὄστε κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ὑπάρχει μιὰ γενικὴ ἐπιστήμη, ἡ ὁποία καταγίνεται μὲ τὸ εἶναι καθ' ἑαυτὸ.

Οἱ ἄλλες ἐπιστῆμες εἶναι, εἰδικές, δηλαδή καταγίνονται με ἓνα ὠρισμένον εἶδος ἢ τμήμα ἀντικειμένων. Ἡ φυσικὴ π.χ. καταγίνεται με τὴν κίνηση τῶν σωμάτων. Τὰ μαθηματικά καταγίνονται με τὰ μεγέθη ἢ γραμματικὴ με τὸ σύνολο τῶν γλωσσικῶν φθόγγων καὶ τύπων. Ὑπάρχουν πολλὰ εἶδη τοῦ εἶναι, καὶ γι' αὐτὸ ὑπάρχουν καὶ πολλὲς ἐπιστῆμες, ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ μιὰ γενικὴ ἔννοια τοῦ εἶναι καὶ με αὐτὴν καταγίνεται ἡ πρώτη φιλοσοφία. Ἀλλὰ καὶ κάθε εἰδικὴ ἐπιστήμη σχηματίζει μιὰ γενικὴ ἔννοια γιὰ τὸ εἶναι τῶν ἀντικειμένων της καὶ σ' αὐτὴν ὑπάγει ὅλα τὰ εἶδη τῶν ἀντικειμένων, ποὺ περιλαμβάνονται στὸν τόμειά της. Ἔτσι ἡ γενικὴ ἔννοια τῆς βιολογίας εἶναι ἡ ζωὴ. Τὰ πολλὰ εἶδη τῆς ζωῆς ὑπάγονται σ' αὐτὴν τὴν γενικὴ ἔννοια. Ἡ ζωὴ ὡς εἶναι διαφέρει ἀπὸ τὰ ἄλλα εἶδη τοῦ εἶναι, ἀπὸ τὸ εἶναι τῶν ἀριθμῶν, τῶν γλωσσικῶν τύπων, τῶν διανοημάτων. Γιὰ τοῦτο με τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ χωριστὰ καταγίνεται καὶ μιὰ εἰδικὴ ἐπιστήμη, με τὰ μεγέθη, τὰ μαθηματικά, με τοὺς γλωσσικοὺς τύπους ἢ γραμματικὴ, με τὰ διανοήματα ἢ Λογικὴ. Καὶ ὅπως ὁ μαθηματικὸς, ἀφοῦ ἐρῆσει γενικῶς τὴν ἔννοια τοῦ ἀριθμοῦ, προχωρεῖ σὲ εἰδικώτερους προσδιορισμούς, ποὺ εἶναι οἰκεῖοι μόνον σὲ ὠρισμένα εἶδη ἀριθμῶν, ἔτσι καὶ ὁ φιλόσοφος πρέπει, ἀφοῦ ὀρίσῃ τὸ εἶναι γενικῶς, νὰ προχωρήσῃ καὶ σὲ εἰδικώτερους προσδιορισμούς, ποὺ εἶναι οἰκεῖοι σ' αὐτό, δηλαδή ὁ φιλόσοφος πρέπει νὰ ἀναλύσῃ τὴν ἔννοια τοῦ εἶναι καὶ νὰ παρουσιάσῃ τὰ εἶδη της. Ἐπὶ τὸ εἶναι βέβαια ὁμιλοῦμε με πολλὰς ἔννοιες, ὅμως πάντοτε τίς ἀναφέρομε σὲ ἓνα ὠρισμένο ὄν καὶ σὲ μιὰ ἐνιαία ὄντοτητα, (φύσιν) καὶ ὄχι μόνον μεταχειριζόμαστε τὴν ἴδια

λέξη γι' αὐτὸ ὅπως γιὰ τὸ ὑγιεινὸ. Ὀνομάζομε ὑγιεινὸ πᾶν ὅ,τι ἀναφέρεται πρὸς τὴν ὑγεία. Ἄλλο τὸ λέμε ὑγιεινὸ, ἐπειδὴ προφυλάττει τὴν ὑγεία, ἄλλο ἐπειδὴ τὴν δημιουργεῖ, ἄλλο ἐπειδὴ εἶναι σημεῖο ὑγείας καὶ ἄλλο τέλος ἐπειδὴ εἶναι δεκτικὸ αὐτῆς. Ἔτσι ὁμιλοῦμε μὲ πολλές ἔννοιες καὶ γιὰ τὸ εἶναι, ἀλλὰ πάντοτε τὶς ἀναφέρομε σὲ μιὰ καὶ τὴν αὐτὴ ἀρχή. Ἔτσι ὀνομάζομε ὄντα, ἀλλὰ μὲν ἐπειδὴ εἶναι οὐσίαι, ἀλλὰ πάλιν ἐπειδὴ εἶναι πάθη τῆς οὐσίας, ἀλλὰ ἐπειδὴ εἶναι καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν οὐσία, ἀλλὰ ἐπειδὴ εἶναι φθορὰς ἢ στερήσεις ἢ ποιότητες ἢ ἐπενδῆ εἶναι ποιοτικὰ ἢ γεννητικὰ τῆς οὐσίας" (Ι003, α, 34 β 8').

12. Οἱ κατηγορίαι τοῦ Ἀριστοτέλους

Οὐσία ὀνομάζει ὁ Ἀριστοτέλης τὸ συγκεκριμένο ὄν, τὸ αἰσθητῶς δεδομένο ἀντικείμενο, τὴν συγκεκριμένη ἀπλή ὑπόσταση. "Πᾶσα οὐσία δοκεῖ τόδε τι σημαίνειν" : Ὁ Σωκράτης π.χ. εἶναι οὐσία. Πάθη ὀνομάζει τὶς καταστάσεις τῆς οὐσίας ἢ τὰ συμβεβηκότα τῆς οὐσίας. Τὴν οὐσία τὴν ὀνομάζει καὶ ὑποκείμενο, γιὰτὶ αὐτὴ εἶναι τὸ ὄντολογικὸ ὑπόβαθρον ὅλων τῶν ἄλλων σχέσεων καὶ μεταβολῶν, ποὺ παρατηροῦμε σ' αὐτήν. Ἔτσι ὁ Σωκράτης ὡς συγκεκριμένη ὄντοτητα καὶ ὑπόσταση εἶναι οὐσία. Ὅλα τὰ ἄλλα, ποὺ ἀναφέρονται σ' αὐτόν, εἶναι πάθη, συμβεβηκότα, δηλαδὴ εἶναι ὀρισμένες καταστάσεις, ὅπως π.χ. ὅτι εἶναι ἄνθρωπος, ὅτι εἶναι Ἀθηναῖος, φιλόσοφος κ.λ.π. Ἡ οὐσία βαστάζει, φέρει ὅλα τὰ ἄλλα δίχως νὰ βαστάζεται, νὰ φέρεται ἀπ' αὐτά. Εἴτε αἰσθανόμαστε, εἴτε ὁμιλοῦμε, εἴτε σκεπτόμαστε, πάντοτε ἔχομε νὰ κάμωμε μὲ ἓνα συγκεκριμένο ὄν. Μὲ ἄλλα λόγια, τὸ συγκεκριμένο ὄν εἶναι τὸ κατ' ἔξοχὴν ὄν, τὸ ὁ

ποῖον προσφέρει, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, τὶς ἐντυπώσεις
 εἰς τὰ αἰσθητήρια ὄργανά μας. Αὐτὸ εἶναι τὸ ὄν καθ' αὐτό,
 ὑποκείμενο. Ὁ λόγος, ποὺ ἔχομε αἰσθήματα εἶναι τὸ ἀ-
 πτό καὶ συγκεκριμένο τοῦτο ὄν, τὸ τόδε τί. Ἐπίσης τὸ
 ἴδιο συγκεκριμένο ὄν εἶναι τὸ ὑποκείμενο τῶν προτάσε-
 ων, ποὺ σχηματίζομε ὅταν ὁμιλοῦμε γι' αὐτό. Σ' αὐτὸ ἀναφέ-
 ρομε τὰ κατηγορούμενα τῶν προτάσεων. Τέλος τὸ συγκεκρι-
 μένο ὄν εἶναι ἡ κυρίως οὐσία. Αὐτὴν ὁ Ἀριστοτέλης τὴν
 ὀνομάζει πρώτη κατηγορία, ἡ ὁποία εἶναι πρώτη καὶ ἀνεξ-
 ἄρτητη ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες. "Πάντων οὐσία πρῶτον καὶ λό-
 γω καὶ γνῶσει καὶ χρόνῳ" (Μετὰ τὰ φυσικά Ι029,β,23, Ι038,
 β,27). Κατηγορίες δὲ ὀνομάζει ὁ Ἀριστοτέλης τοὺς βα-
 σικούς τρόπους τοῦ εἶναι, τὶς βασικὰς ἐννοιες, μὲ τὶς
 ὁποῖες χαρακτηρίζομε τὸ εἶναι. Ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ ὁποῖος
 εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τῶν κατηγοριῶν, ὥρισε φέρεα βασικὰς κατη-
 γορίες τοῦ εἶναι. Ἡ οὐσία εἶναι κατ' αὐτὸν ἡ πρώτη κατη-
 γορία. Τὸ συγκεκριμένο τόδε τι ἀποτελεῖ τὴν οὐσία. Οἱ ἄλ-
 λες κατηγορίες τοῦ ὄντος εἶναι τὸ ποσόν, τὸ ποιόν, ἡ σχέ-
 σις (πρὸς τι), ὁ τόπος (ποῦ), ὁ χρόνος (πότε), ἡ θέσις
 (κεῖσθαι), τὸ ἔχειν, τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν. Ὁ Ἀριστο-
 τέλης ἀντιθέτει τὶς ἐννέα αὐτὰς κατηγορίας πρὸς τὴν πρῶ-
 τη κατηγορία, τὴν οὐσία, καὶ αὐτὰς τὶς ὀνομάζει συμβεβηκό-
 τα. Τα συμβεβηκότα εἶναι τὰ παρεπόμενα τῆς οὐσίας, εἶναι
 γνωσάσματα δεύτερα καὶ τρίτα. Τα συμβεβηκότα εἶναι ἐπου-
 σιῶδη ~~στριχεῖα~~, παρακόλουθα τῆς οὐσίας. Συμβεβηκότα εἶναι,
 λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ὅ,τι "οὔτε ἐξ ἀνάγκης οὔτε ἐπὶ τὸ
 πολὺ γίνεταί." Ὁ Πορφύριος (232-304 μ.Χ.) ὀρίζει τὸ συμ-
 βεβηκὸς ὡς ἐξῆς:

Συμβεβηκὸς δὲ ἔστιν, ὃ γίνεταί καὶ ἀπογίνεταί χωρὶς

τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς". Ὅπωςδήποτε συμβεβηκότα εἶναι οἱ ἑννέα κατηγορίαι, οἱ ὁποῖαι σημαίνουν καταστάσεις ἢ ὀρισμούς τῆς πρώτης οὐσίας. Ἡ οὐσία λοιπὸν εἶναι χωριστὴ ἀπὸ τῶν ἄλλων κατηγορίαι. Δηλαδή τὸ εἶναι τῆς ὑπάρχει καὶ δίχως τοὺς ἄλλους ὀρισμούς, ἐνῶ οἱ ἄλλες κατηγορίαι ἀναφέρονται ὅπωςδήποτε στὴν πρώτη, εἶναι ἀχώριστες ἀπ' αὐτήν. "Οὐδὲν γὰρ τῶν ἄλλων χωριστόν ἐστι κατὰ τὴν οὐσίαν, πάντα γὰρ καθ' ὑποκειμένον τῆς οὐσίας λέγεται" (φυσικά Ι85, α, 31). Τὸ εἶναι τῶν ἐπουσιωδῶν κατηγοριῶν συνάγεται ἢ ἐξάγεται ἀπὸ τὸ εἶναι τῆς πρώτης, τῆς οὐσίας. Μόνο ἀπὸ τὴν συγκεκριμένη ὑπόστασι, ἀπὸ τοῦ "τόδε τι", μπορούμε, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, νὰ ἀρχίσωμε τὴν ἔρευνα τοῦ εἶναι. Τὸ νόημα λοιπὸν τῶν ἑννέα ἀριστοτελικῶν κατηγοριῶν εἶναι σαφές. Οἱ κατηγορίαι εἶναι οἱ προσδιορισμοὶ τοῦ ὄντος, καὶ κατατάσσονται μετὰ τὴν κατηγορίαν τῆς οὐσίας. Ὅσο ἀπομακρυνόμεστε ἀπ' αὐτήν καὶ προχωροῦμε εἰς ἄλλες κατηγορίαι, τόσο πλουσιώτερη σε ἐπουσιώδη γνῶρισματὰ γίνεται ἡ οὐσία. Ἐξ ἄλλου ὅμως τὸ εἶναι τῶν κατηγοριῶν, ὅσο ἀπομακρυνόμεστε ἀπὸ τὴν οὐσία τόσο γίνεται πτωχότερο.

13. Τὰ στοιχεῖα τῆς οὐσίας κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη. Ὑλὴ, μορφή, ἐνέργεια

Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναλύει τὴν κατηγορίαν τῆς οὐσίας εἰς τὰ στοιχεῖά της. Τὰ στοιχεῖα δὲν εἶναι τὰ χρονικὰ στάδια τῆς οὐσίας, ἀλλ' οἱ οὐσιαστικοὶ παράγοντες, οἱ ὁποῖοι συντελοῦσι εἰς τὴν οἰκοδόμησιν, εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς οὐσίας. Ἡ